

TURYSTYKA RELIGIJNA DO SANKTUARIÓW PAŃSKICH W POLSCE

Zarys treści: Sanktuaria Pańskie należą do najstarszych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce. Niemal połowa z nich powstała w XVI-XVIII w. Ośrodki w Kalwarii Zebrzydowskiej i Krakowie-Łagiewnikach posiadają rangę międzynarodową i zaliczane są do najważniejszych centrów pątniczych Europy. Sanktuarium w krakowskich Łagiewnikach jest światowym centrum kultu Bożego Miłosierdzia. W opracowaniu przedstawiono formy i wielkość ruchu turystycznego do największych sanktuariów Pańskich w Polsce. Dokonano także krótkiej analizy zasięgu przestrzennego oddziaływania wybranych ośrodków pielgrzymkowych.

Słowa kluczowe: turystyka religijna, sanktuarium Pańskie, kalwaria, pielgrzymki, zasięg przestrzenny oddziaływania sanktuarium.

1. Wstęp

Turystyka religijna jest jedną z form turystyki, która w ostatnich latach cieszy się w Polsce dużym zainteresowaniem. A. Jackowski definiuje turystykę religijną jako podróż podjętą z motywów religijnych lub religijno-poznawczych. W migracji tej ośrodek kultu nie stanowi zazwyczaj punktu docelowego, lecz znajduje się na trasie podróży. Turyści pomimo, że odwiedzając sanktuarium uczestniczą w nim w aktach kultu, to jednak główny motyw ich podróży nie ma charakteru „czysto” religijnego¹.

Za szczególną formę turystyki religijnej w literaturze przedmiotu uznaje się pielgrzymkę, czyli podróż do miejsca świętego, aby w nim spędzić czas na modlitwie, medytacji i innych formach pobożności i pokuty. Każdą pielgrzymkę charakteryzuje wyraźnie wysunięty na pierwszy plan motyw religijny².

¹ A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2003, s. 123-124.

² A. Jackowski A., *Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce*, Instytut Turystyki, Warszawa, 1991, s. 7.

Sanktuaria poświęcone Chrystusowi, nazywane w polskiej literaturze sanktuariami Pańskimi³ są najstarszymi ośrodkami kultu religijnego w chrześcijaństwie. Pierwsze z nich powstały w Ziemi Świętej, w miejscach związanych z życiem, męką i śmiercią Jezusa Chrystusa (Jerozolima, Nazaret, Betlejem, góra Tabor, rzeka Jordan i jezioro Genezeret).

Najważniejszym sanktuarium Pańskim od pierwszych wieków chrześcijaństwa była bazylika Bożego Grobu w Jerozolimie, zbudowana na miejscu, gdzie Chrystus został ukrzyżowany i zmartwychwstał. Elementy jerozolimskiej bazyliki (sarkofag grobowy, kaplica Bożego Grobu, rotunda *Anastasis*), były pierwszymi z obiektów kopiowanych na terenie Europy. Obok kaplic Grobu Pańskiego, od wczesnego średniowiecza w Europie zaczęły powstawać także sanktuaria relikwii Męki Pańskiej, eucharystyczne oraz z cudownymi wizerunkami Chrystusa. Od XV w. zaczęto z kolei budować pierwsze kalwarie. Największa liczba tych ośrodków kultu religijnego powstała w XVI-XVIII w., kiedy ponownie został rozwinięty kult Męki Pańskiej. W latach 90. XX w., w związku z dynamicznie rozwijającym się kultem Bożego Miłosierdzia w formach objawionych siostrze Faustynie Kowalskiej, w całym chrześcijańskim świecie powstały sanktuaria Bożego Miłosierdzia.

Celem artykułu jest przedstawienie wielkości ruchu turystycznego do najważniejszych sanktuariów Pańskich w Polsce. Sanktuaria te stanowią 10% ogółu ośrodków pielgrzymkowych w naszym kraju. W opracowaniu przedstawiono również krótką analizę zasięgu przestrzennego oddziaływania wybranych sanktuariów.

2. Współczesna sieć sanktuariów Pańskich w Polsce

Obecnie w Polsce rejestruje się 73 sanktuaria poświęcone Chrystusowi (ryc. 1). Znaczna część tych ośrodków powstała w okresie średniowiecza (14 %)⁴. Najbardziej znane: Święty Krzyż, Miechów, Mogiła, Elbląg, Głotowo, Lublin i Poznań sięgają swoimi początkami XII-XIV wieku. Należy podkreślić, że sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego na Świętym Krzyżu w Górach Świętokrzyskich uznaje się za pierwsze narodowe sanktuarium Polski.

³ Pod pojęciem sanktuarium Pańskie autor rozumie kościół lub inne miejsce święte, w którym szczególnie kult oddaje się tajemnicom życia Jezusa Chrystusa – Jego Bóstwa i Człowieczeństwa, do którego za aprobatą miejscowego ordynariusza, pielgrzymują liczni wierni.

W. Zaleski przyjmuje, że sanktuaria Pańskie to miejsca szczególnego nabożeństwa do tajemnic Bożych: Świętej Trójcy, Bożego Ciała, Świętego Krzyża, Męki Pańskiej, Przemienienia Pańskiego; zob. W. Zaleski, (oprac. Łampiccy M. J.), *Sanktuaria Polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa, 1988, s. 7.

⁴ Jako kryterium w tej klasyfikacji przyjęto początek kultu cudownego wizerunku, relikwii, kaplicy w ośrodku lub datę erygowania danego sanktuarium.

Ryc. 1.
Sanktuaria Pańskie w Polsce według okresu powstania

Źródło: opracowanie własne

Niemal połowa (47 %) notowanych obecnie sanktuariów Pańskich powstała w XVI-XVIII w., kiedy w Polsce rozwinął się kult Męki Pańskiej. Jego ślady odnajdujemy m.in. w powstałych wówczas ośrodkach pielgrzymkowych z łaskami słynącymi wizerunkami Chrystusa Miłosiernego, Cierpiącego i Ukrzyżowanego. Nowym typem sanktuariów Męki Pańskiej, jakie powstały w tym okresie były kalwarie. Pierwsza kalwaria na ziemiach polskich powstała na początku XVII w. dzięki fundacji wojewody krakowskiego Mikołaja Zebrzydowskiego na Polach Zebrzydowskich. Kolejne sanktuaria kalwaryjskie powstały m.in. w Pakości n/Notecią (1628 r.), Wejherowie (1649 r.), Kalwarii Paclaw-

skiej (1668 r.), Górze Kalwarii (1670 r.), Wambierzycach (1681 r.) oraz na Górze Świętej Anny (1709 r.).

W okresie niewoli narodowej (1795-1918) powstało na ziemiach polskich dziewięć sanktuariów. Na uwagę w tej grupie zasługuje ośrodek w Jodłowej (obecnie jedyne sanktuarium Dzieciątka Jezus w Polsce), Kaszubskie Sanktuarium Męki Pańskiej w Wielu, kalwaria Najdroższej Krwi Chrystusa w Ujściu n. Notecią, oraz kalwaria w Piekarach Śląskich⁵. Po zakończeniu II wojny światowej powstało w Polsce 21 sanktuariów Pańskich (29% ogółu), w tym aż 15 sanktuariów Bożego Miłosierdzia.

W rozmieszczeniu przestrzennym sanktuariów Pańskich w Polsce, podobnie jak większości ośrodków pielgrzymkowych wyraźnie wyróżnia się region Karpat, w którym znajduje się obecnie 13 sanktuariów Pańskich. Znaczne nagromadzenie omawianych ośrodków pielgrzymkowych występuje także na terenie diecezji warmińskiej oraz w rejonie Wielkopolsko-Kujawskim.

Stosując przyjęty w literaturze przedmiotu podział, w którym jako kryterium przyjmuje się zasięg terytorialny oddziaływania ośrodka pielgrzymkowego i stopień jego popularności wszystkie sanktuaria zostały sklasyfikowane w pięciu kategoriach: sanktuaria o randze międzynarodowej, krajowej, ponaddiecezjalnej (ponadregionalnej), diecezjalnej (regionalnej) oraz lokalnej (dekanalnej)⁶.

Do sanktuariów o międzynarodowym zasięgu przestrzennym oddziaływania należą ośrodki w Kalwarii Zebrzydowskiej, Krakowie-Łagiewnikach oraz na Górze Świętej Anny, o randze krajowej sanktuarium w Piekarach Śląskich i na Świętym Krzyżu, natomiast do grupy sanktuariów o zasięgu ponaddiecezjalnym zaliczono ośrodki w: Alwernii, Białymstoku, Cmolasie, Częstochowie

⁵ Sanktuarium w Piekarach Śląskich jest głównym sanktuarium maryjnym w archidiecezji katowickiej. W latach 1887-1895 zbudowano w Piekarach kalwarię i od tego momentu w ośrodku tym rozwinął się także kult pasyjny.

⁶ Za sanktuaria o randze międzynarodowej uznano ośrodki zaliczane do najważniejszych miejsc pielgrzymkowych w świecie, których zasięg przestrzenny oddziaływania przekracza terytorium danego kraju; o randze krajowej – ośrodki, których zasięg oddziaływania obejmuje terytorium Polski, a działalność duszpasterska realizowana jest w nich co najmniej na szczeblu archidiecezjalnym; o randze ponaddiecezjalnej (ponadregionalnej) – sanktuaria o zasięgu oddziaływania przekraczającym granice macierzystej diecezji; o randze diecezjalnej (regionalnej) – ośrodki pielgrzymkowe o zasięgu ograniczonym do macierzystej diecezji; o randze lokalnej (dekanalnej) oddziaływania sanktuarium o zasięgu nie przekraczającym granic dekanatu. Por. A. Jackowski, I. Sołjan, E. Bilcka-Wodecka, *Religie świata. Szlaki pielgrzymkowe*, Poznań, Wydawnictwo KURPISZ, *Wielka Encyklopedia Geografii Świata*, t. XV, 1999, s. 167-169.

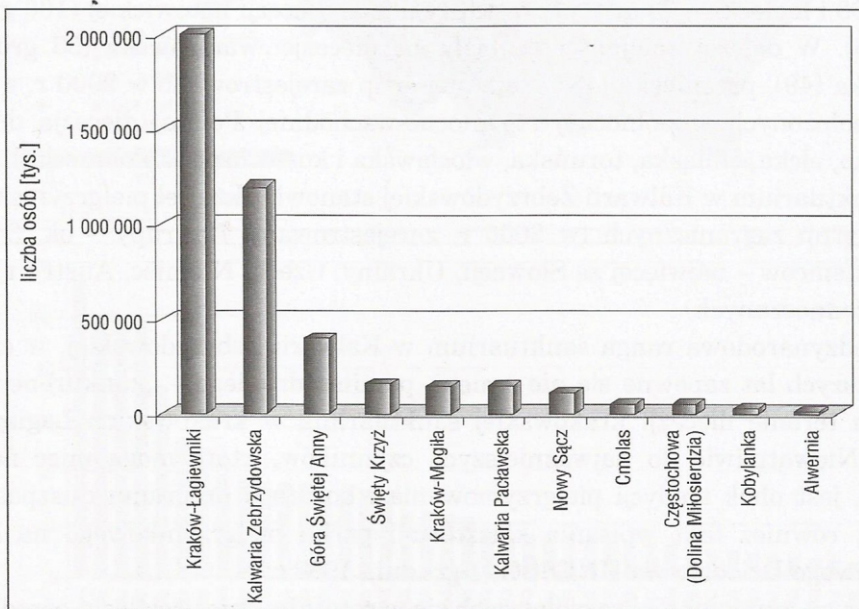
Kodeks Prawa Kanonicznego z 1992 r. wyróżnia sanktuaria diecezjalne, narodowe i międzynarodowe. Aby sanktuarium mogło nazywać się narodowym, musi otrzymać aprobatę Konferencji Episkopatu, aby mogło nazywać się międzynarodowym, wymagana jest aprobatą Stolicy Świętej. Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, 1994, Wydawnictwo PALLOTTINUM, Warszawa, kan. 1231.

(Dolina-Miłosierdzia), Głotowie, Kalwarii Paclawskiej, Krakowie-Mogile, Pa-kości, Nowym Sączu i Wejherowie. Najliczniejszą grupę wśród polskich sanktuariów Pańskich stanowią ośrodki o diecezjalnym (32%) i lokalnym (46%) zasięgu przestrzennym oddziaływania.

3. Ruch pielgrzymkowy i turystyczny do sanktuariów Pańskich

Kalwaria Zebrzydowska, nazywana „Polską Jerozolimą” jest najstarszą kalwarią w naszym kraju i jedną z najstarszych wśród kalwarii europejskich. Sanktuarium to uważane jest za drugie po Jasnej Górze miejsce pielgrzymkowe w Polsce. Obecnie odwiedza je w ciągu roku od 800 tys. do 1 mln osób⁷. (ryc. 2).

A. Jackowski zalicza sanktuarium kalwaryjskie do grupy najważniejszych ośrodków pielgrzymkowych Europy, a do czynników wpływających na międzynarodową pozycję zalicza walory religijne ośrodka (m.in. połączenie kultu Męki Pańskiej z kultem maryjnym) oraz kilkusetletnią tradycję zarówno nabożeństw kalwaryjskich, jak i Misterium Męki Pańskiej⁸.

Ryc. 2.
Ruch pielgrzymkowy w wybranych sanktuariach Pańskich w Polsce w 2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ksiąg pielgrzymkowych*.

⁷ A. Jackowski, I. Sołjan, *Kalwaria Zebrzydowska w systemie ośrodków pielgrzymkowych świata i Polski*, [w:] Cz. Gniecki (red.) *Kalwaria Zebrzydowska – Polska Jerozolima skarbem kościoła i narodu polskiego*, Wydawnictwo Calvarianum, Kalwaria Zebrzydowska, 2002, s. 492.

⁸ A. Jackowski, *Kalwaria Zebrzydowska w sieci ośrodków pielgrzymkowych w Polsce i w Europie*, *Peregrinus Cracoviensis*, 2, 1995, s. 70.

Ogromny wpływ na rozwój sanktuarium od końca lat 70-tych, miał wybór metropolity krakowskiego kardynała Karola Wojtyły na papieża. Od tego momentu rejestruje się wyraźny wzrost ruchu pielgrzymkowego do ośrodka (dla przykładu w 1980 r. zarejestrowano w sanktuarium 1563 grupy, w 1992 r. – 1905, a w 2000 r. – 2622 grupy). Ojciec Święty Jan Paweł II dwukrotnie odwiedził Kalwarię podczas swoich podróży apostolskich do Polski. W trakcie pierwszej wizyty w 1979 r., Papież nadał kościołowi Matki Bożej Anielskiej tytuł bazyliki mniejszej, a podczas ostatniej wizyty, 19 sierpnia 2002 r. zawierzył losy Kościoła i Polski Pani Kalwaryjskiej.

Najwięcej pątników przybywa do Kalwarii Zebrzydowskiej na odpust Wniebowzięcia Matki Bożej (ok. 150 tys. wiernych), w Wielkim Tygodniu (uroczystości połączone z Misterium Męki Pańskiej – ok. 100 tys. pielgrzymów), oraz podczas Pielgrzymki Ruchu Światło-Życie i Służby Liturgicznej oraz Pielgrzymki Rodzin.

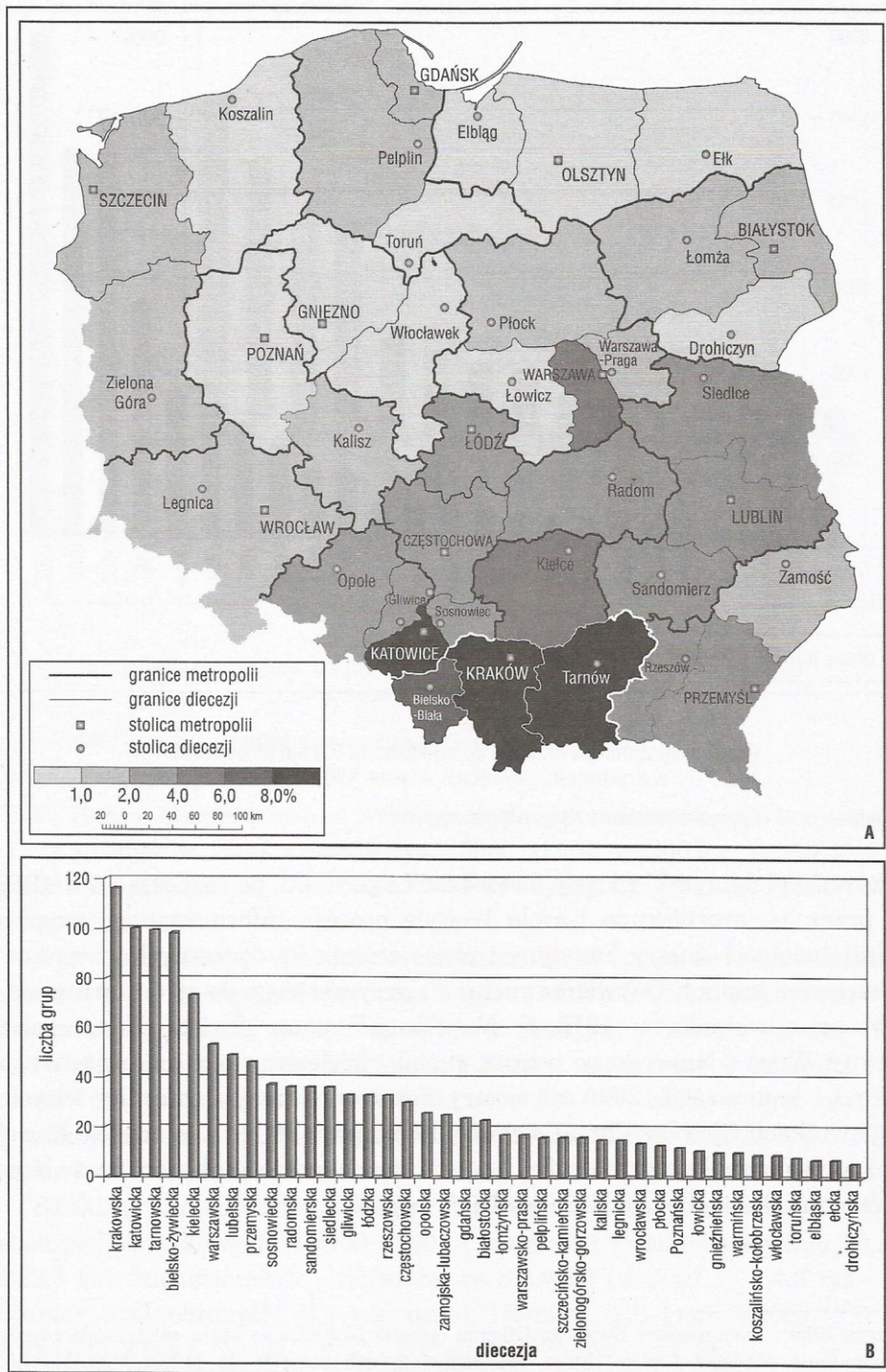
Analizując mapę przedstawiającą zasięg oddziaływania sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej w 2000 r., widać zdecydowaną dominację metropolii krakowskiej (diecezja krakowska – 154 grupy, tarnowska – 99, bielsko-żywiecka – 98 i kielecka – 73 grupy) oraz duży udział diecezji katowickiej (100 grup) (ryc. 3). W dalszej kolejności znalazły się diecezje: warszawska (53 grupy), lubelska (49), przemyska (43). Najmniej grup zarejestrowano w 2000 r. z diecezji położonych w północnej i północno-wschodniej Polsce (diecezja drohiczyńska, ełcka, elbląska, toruńska, włocławska i koszalińsko-kołobrzeska).

Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej stanowi także cel pielgrzymek dla wielu grup zagranicznych (w 2000 r. zarejestrowano 72 grupy – ok. 3 tys. cudzoziemców – najwięcej ze Słowacji, Ukrainy, Czech, Niemiec, Austrii i Stanów Zjednoczonych).

Międzynarodowa ranga sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej, w ciągu najbliższych lat zapewne się nie zmieni, pomimo drugiego – „konkurencyjnego” na terenie diecezji krakowskiej sanktuarium w krakowskich Łagiewnikach. Niewątpliwie do najważniejszych czynników, które mogą mieć na to wpływ, jest obok tradycji pielgrzymowania i bogatego programu duszpasterskiego, również fakt wpisania klasztoru i parku pielgrzymkowego na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (1 grudnia 1999 r.)⁹.

Jednym z najprężniej rozwijających się w ostatnim dziesięcioleciu ośrodków pielgrzymkowych nie tylko w Polsce, ale i na świecie jest sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach. Przedmiotem kultu jest tu obraz Pana Jezusa Miłosiernego z podpisem „Jezu Ufam Tobie” oraz relikwie św. s. Faustyny Kowalskiej.

⁹ W dniach 8–10 maja 2000 r. odbyły się w Kalwarii uroczystości, podczas których przedstawiciel UNESCO wręczył przełożonemu klasztoru Certyfikat Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO.

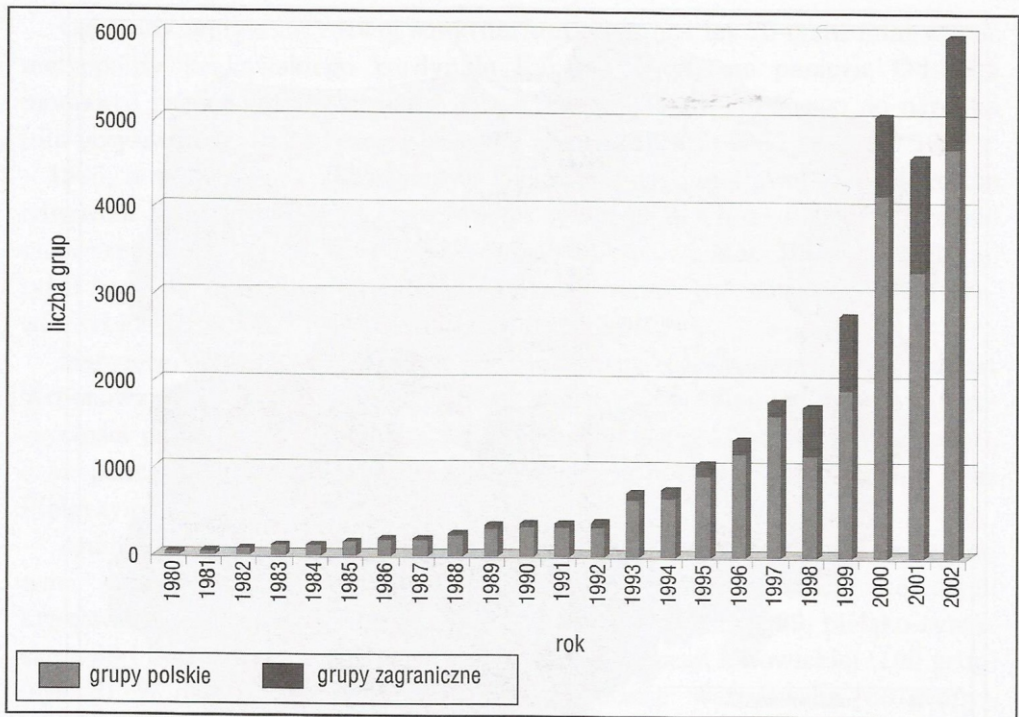

Ryc. 3.

Zorganizowany ruch pielgrzymkowy do sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej w 2000 r.;

Udział grup z poszczególnych diecezji (A) oraz liczba grup z diecezji (B).

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ksiąg Pielgrzymkowych*

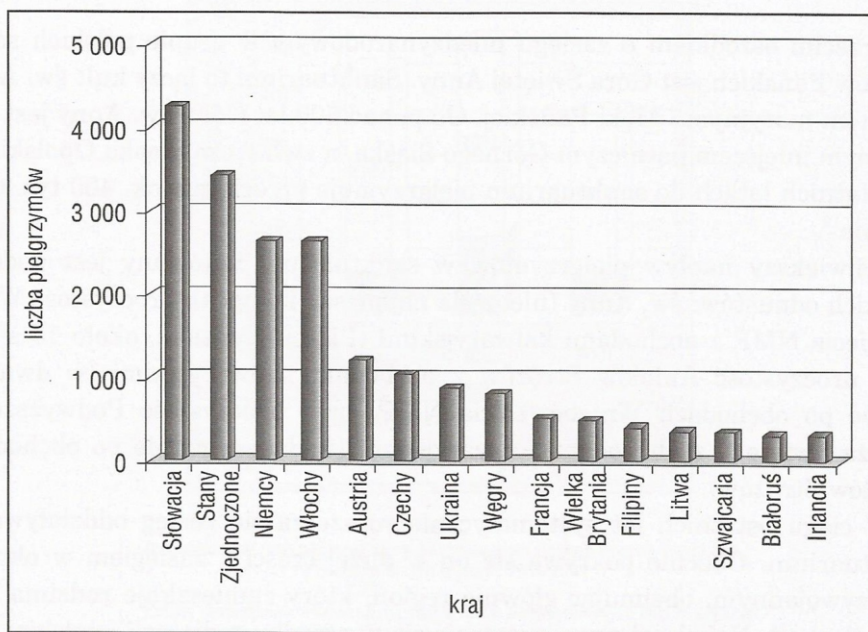
Ryc. 4.
Grupy pielgrzymkowe przybyłe do sanktuarium Bożego Miłosierdzia
w Krakowie-Łagiewnikach w latach 1980-2002

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Książ pielgrzymkowych*

Pierwsze pielgrzymki zaczęły odwiedzać Łagiewniki, po rozpoczęciu w 1956 roku przez ks. arcybiskupa Karola Wojtyłę procesu informacyjnego zmarłej w opinii świętości siostry Faustyny i przeniesieniu jej doczesnych szczątków do klasztornej kaplicy. Ożywienie ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium nastąpiło po odwołaniu w 1978 r. *Notyfikacji*¹⁰ przez Świętą Kongregację Doktryny Wiary. Największy wzrost ruchu zarejestrowano po beatyfikacji (1993 r.) i kanonizacji (2000 r.) siostry Faustyny oraz po ostatniej wizycie w Łagiewnikach Ojca Św. Jana Pawła II (17 sierpnia 2002 r.), w trakcie której Papież konsekrował nową bazylikę i ogłosił łagiewnickie sanktuarium światowym centrum kultu Bożego Miłosierdzia¹¹ (ryc. 4).

¹⁰ 7 marca 1959 r. Kongregacja Świętego Oficjum ogłosiła *Notyfikację*, która zakazywała rozpowszechniania obrazów i pism, które przedstawiają nabożeństwo do Miłosierdzia Bożego w formach proponowanych przez siostrę Faustynę. Por. P. Socha, *Rozwój kultu Bożego Miłosierdzia w Polsce i na świecie*, Peregrinus Cracoviensis 9, 2000, 118-119.

¹¹ Szacuje się, że po uroczystej Mszy św. na Błoniach, którą odprawił Jan Paweł II w dniu 18 sierpnia 2002 r., do sanktuarium przybyło ok. miliona pątników.

Ryc. 5.
Pielgrzymi zagraniczni przybywający do sanktuarium Bożego Miłosierdzia
w Krakowie-Łagiewnikach w 2001 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ksiąg pielgrzymkowych*

W 1999 r. zarejestrowano w księgach pielgrzymkowych 383 tys. pątników (1924 grupy), w 2000 r. – 619 tys. (5060 grup), w 2001 r. – 543 tys. pielgrzymów (4585 grup), a w 2002 r.¹² – 1 650 tys. pielgrzymów z Polski i 40 tys. z zagranicy.

Największą liczbę wiernych w sanktuarium skupiają dwie główne uroczystości: święto Bożego Miłosierdzia (druga niedziela Wielkanocna) oraz 5 października (liturgiczne wspomnienie św. s. Faustyny). Szacuje się, że w odpuszcie związanym z świętem Miłosierdzia Bożego uczestniczy w ostatnich latach około 150 tys. pielgrzymów (w 2002 r. – 160 tys. osób, w tym ok. 2 tys. pątników z zagranicy). Dla porównania w latach 80-tych było to tylko kilkaset osób.

Sanktuarium odwiedza w ciągu roku kilkaset grup zagranicznych. W księgach pielgrzymkowych w 2000 i 2001 r. zarejestrowano odpowiednio 18,8 tys. i 22,3 tys. cudzoziemców – najwięcej ze Słowacji (w 2001 r. – 4,2 tys. osób), Stanów Zjednoczonych (3,4 tys. osób), Niemiec (2,6 tys.), Włoch (2,6 tys.), Austrii (1,2 tys.), Czech (1 tys.) i Ukrainy (800 osób) (ryc. 5).

¹² W sumie, w 2002 r. do sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach przybyło ponad 2 mln osób.

Trzecim ośrodkiem o zasięgu międzynarodowym w grupie polskich sanktuariów Pańskich jest Góra Świętej Anny. Sanktuarium to łączy kult św. Anny z kultem maryjnym i Męki Pańskiej. Od ponad 500 lat Góra Św. Anny jest ona głównym miejscem pątniczym Górnego Śląska, a zwłaszcza Śląska Opolskiego. W ostatnich latach do sanktuarium pielgrzymuje przeciętnie ok. 400 tys. osób rocznie¹³.

Największy napływ pielgrzymów w sanktuarium notowany jest podczas wielkich odpustów: św. Anny (niedziela najbliższa 26 lipca), uroczystość Wniebowzięcia NMP z obchodami kalwaryjskimi (Piątek-niedziela, około 15 sierpnia), uroczystość Aniołów Stróżów z obchodami kalwaryjskimi (w dwa tygodnie po obchodach Wniebowzięcia NMP) oraz uroczystość Podwyższenia Krzyża Świętego z obchodami kalwaryjskimi (w dwa tygodnie po obchodach Aniołów Stróżów).

W ciągu ostatnich lat systematycznie rozszerza się zasięg oddziaływania sanktuarium. Obecnie pokrywa się on w dużej części z zasięgiem w okresie międzywojennym, obejmując głównie region, który zamieszkuje rodzima ludność śląska¹⁴. Najwięcej grup rejestruje się w ośrodku z diecezji opolskiej, gliwickiej, katowickiej i wrocławskiej. Pielgrzymi zagraniczni stanowią ok. 10% ogółu przybywających do sanktuarium. Najwięcej grup przybywa z Niemiec. Należy jednak zaznaczyć, że są to większości osoby, które urodziły i wychowały na terenie Śląska Opolskiego, a następnie wyemigrowały do Niemiec. W ciągu roku rejestruje się w ośrodku także kilka grup z Czech, Austrii, Ukrainy, Francji, Węgier i Słowacji.

W ostatnim dziesięcioleciu obserwowany jest wzrost indywidualnego ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium. Od wiosny do późnej jesieni, głównie w dni wolne od pracy, na Górę Św. Anny przybywają całymi rodzinami mieszkańcy z Śląska Opolskiego, aby tu uczestniczyć we mszy św. i nabożeństwach.

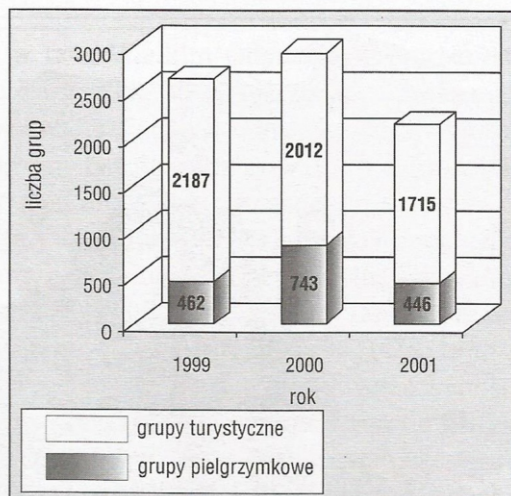
Do najważniejszych sanktuariów Pańskich w Polsce należy również sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego na Świętym Krzyżu¹⁵. O jego popularności decyduje przede wszystkim przechowywanie świętych relikwii¹⁶, a także bogata historia, wybitne walory krajoznawcze i położenie geograficzne (w centrum atrakcyjnych turystycznie Gór Świętokrzyskich).

¹³ Dane uzyskane w sanktuarium.

¹⁴ A. Hanich, *Góra Świętej Anny – centrum pielgrzymkowe Śląska Opolskiego 1945-1999*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole, 1999, s. 343.

¹⁵ Święty Krzyż, Łysa Góra, dawniej Łysiec (595 m) – drugi, najwyższy po Łysicy szczyt Gór Świętokrzyskich, na wschodnim krańcu pasma Łysogór.

¹⁶ Głównym przedmiotem kultu w sanktuarium na Świętym Krzyżu jest 12 cząstek Drzewa Krzyża Świętego. Prawdopodobnie benedyktyni otrzymali je w 1306 r. od Władysława Łokietka. Niedługo później w dokumentach zakonnych pojawia się nowa nazwa opactwa: Opactwo Ojców Benedyktynów Świętego Krzyża, skrócona później na Święty Krzyż (*Santa Crux*). Do połowy XVII w. sanktuarium należało do najważniejszych miejsc pielgrzymkowych w Polsce, za ś jego największy rozkwit przypada na okres panowania Jagiellonów.

Ryc. 6.

Zorganizowany ruch pielgrzymkowy do sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Św. na Świętym Krzyżu w latach 1999-2001

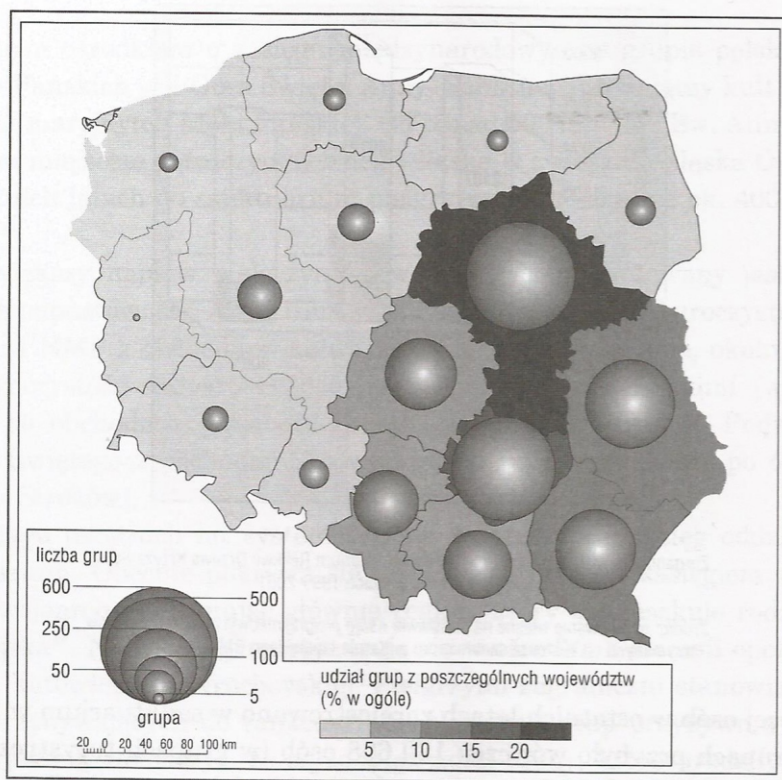
Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ksiąg pielgrzymkowych* oraz materiałów otrzymanych od kustosza sanktuarium o. Karola Lipińskiego OMI.

Najwięcej osób w ostatnich latach zarejestrowano w sanktuarium w 2000 r. W 2755 grupach przybyło wówczas 120 668 osób (w grupach turystycznych – 70 671 osób; w grupach pielgrzymkowych 49 997 pielgrzymów). Grupy turystyczne zdecydowanie przeważają w ogólnej liczbie rejestrowanych grup, gdyż stanowią 80-85% ogółu grup. Wyjątkiem był rok 2000, kiedy grupy pielgrzymkowe stanowiły 27% ogółu (ryc. 6).

Najwięcej grup w 2000 r. odwiedziło sanktuarium z woj. mazowieckiego (517 grup – 20,5% ogółu zarejestrowanych grup) oraz świętokrzyskiego i lubelskiego (odpowiednio 469 i 343 grupy). W dalszej kolejności znalazły się woj. podkarpackie (277 grup), łódzkie (222), małopolskie (201) i śląskie (185). Najmniej grup zarejestrowano z woj. lubuskiego (2 grupy), zachodniopomorskiego (16) i warmińsko-mazurskiego (19) (ryc. 7).

Ponad połowę rejestrowanych w sanktuarium grup stanowią wycieczki szkolne, przy czym zdecydowanie dominują wycieczki ze szkół podstawowych. Około 20% odwiedzających sanktuarium przybywa w grupach organizowanych przez parafie, zaś 15% przez zakłady pracy i związki emerytów i rencistów. W ośrodku rejestruje się również wiele grup harcerzy, ministranci oraz dzieci komunijnych.

Najwięcej pielgrzymów gromadzą uroczystości odpustowe w święto Podwyższenia Krzyża Świętego, a także Świętokrzyskie Czuwania Modlitewne, Diecezjalne Spotkania Młodych Diecezji Sandomierskiej, Pielgrzymkowy Rajd Świętokrzyski, Pielgrzymka Harcerzy „Zawisza”, Regionalne Spotkanie Przyjaciół Misji oraz Dzień Modlitw o Jedność Chrześcijan.

Ryc. 7.

Zorganizowany ruch turystyczny do sanktuarium na Świętym Krzyżu w 2000 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ksiąg pielgrzymkowych*

Na rozwój ruchu turystycznego do sanktuarium złożyły się w ostatnim okresie także bogaty program duszpasterski przygotowany przez opiekunów sanktuarium – Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej oraz działalność władz lokalnych i wojewódzkich, promująca region Gór Świętokrzyskich wraz z zespołem sanktuarijnym na Świętym Krzyżu.

W grupie sanktuariów Pańskich o ponaddiecezjalnym zasięgu oddziaływania najczęściej odwiedzanymi ośrodkami jest sanktuarium Krzyża Św. w Krakowie-Mogile, sanktuaria Męki Pańskiej w Kalwarii Paclawskiej, Pakości, Wejherowie i Głotowie, oraz sanktuaria Przemienienia Pańskiego Cmolasie i Nowym Sączu¹⁷.

Sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej jest najważniejszym ośrodkiem pielgrzymkowym w diecezji przemyskiej. Podobnie jak Kalwaria Zebrzydowska jest to sanktuarium o charakterze pasyjno-maryjnym. W ostatnich latach do ośrodka tego przybywa w ciągu roku ok. 150 tys. pielgrzymów. Najwięcej pąt-

¹⁷ Sanktuaria Przemienienia Pańskiego w Polsce znajdują się także w Galewie, Kole, Krużlowej i Tenczynku. Należy jednak zaznaczyć, że liczba ośrodków z łaskami słynącym wizerunkiem Przemienienia Chrystusa na Górze Tabor wynosi ponad 30.

ników uczestniczy w tzw. Wielkim Odpuście – w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (ok. 30-40 tys. osób), a także odpustach na Zesłanie Ducha Świętego, w święto Podwyższenia Krzyża Świętego oraz podczas Misterium Męki Pańskiej. Zasięg oddziaływania sanktuarium obejmuje przede wszystkim region Polski południowo-wschodniej.

W 1991 r. z inicjatywy Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTTK w Przemyśle, został wytyczony nowy szlak turystyczny im. Jana Pawła II, upamiętniający pobyt Ojca Świętego w diecezji przemyskiej w czerwcu 1991 r. Szlak wiedzie z Przemyśla przez wzgórze Helicha (416 m n.p.m.), Huwniki do sanktuarium w Kalwarii Pałacowskiej, a jego długość wynosi 20 km.

Największe natężenie ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Wejherowskiej w Wejherowie rejestruje się podczas głównych uroczystości odpustowych: Wniebowstąpienia Pańskiego i Trójcy św. – tzw. „Wielkie odpusty” oraz Najświętszej Maryi Panny Uzdrowienia Chorych, Wniebowzięcia N.M.P. i Podwyższenia Krzyża Św. – „Małe odpusty”.

Na odpust Wniebowstąpienia Pańskiego przybywają pielgrzymi z południowych i środkowych Kaszub, z tego też względu nazywany jest on często „ładowym”¹⁸. Wśród grup pielgrzymkowych, które rejestruje się wówczas w ośrodku na szczególną uwagę zasługują dwie pielgrzymki o ponad trzechsetletniej tradycji: Kompania Oliwska i Kościerzyńska.

Na drugi odpust kalwaryjski, Trójcy Świętej, przybywają pielgrzymi z Chłapowa, Kosakowa, Leśniewa, Łebcza, Mechowa, Pucka, Redy, Swarzewa, Strzelna, Starzyna, Władysławowa, i niemal wszystkich parafii gdyńskich. Ze względu, że są to miejscowości z północnej – nadmorskiej krainy Kaszub, dlatego odpust ten określa się jako „morski” (dawniej „bliskim”, „dla starszych” i „bogatym”).

Kilka tysięcy pielgrzymów z Gdańska, Gdyni, Sopotu, Helu, Władysławowa, Lęborka, Kartuz, Żukowa oraz Wejherowa i okolic bierze udział w nabożeństwie Drogi Krzyżowej odprawianej we wszystkie piątki Wielkiego Postu.

Najważniejszym miejscem kultu Męki Pańskiej na Kujawach i w północnej części Wielkopolski jest obecnie Kalwaria w Pakości, nazywana „Kujawska Jerozolimą”. Najwięcej pątników przybywa do sanktuarium podczas głównych odpustów: w niedzielę po 3 maja (dawne święto Znalezienia Krzyża Świętego) oraz w niedzielę po 14 września (święto Podwyższenia Krzyża Świętego).

Należy wspomnieć również o jedynym w Polsce sanktuarium pasyjno-eucharystycznym w Głotowie. Główne uroczystości odpustowe odbywają się w sanktuarium w niedzielę po Bożym Ciele i w niedzielę po święcie Podwyższenia Krzyża Św. (14 września). W każdy piątek Wielkiego Postu w sank-

¹⁸ W przeszłości odpust Wniebowstąpienia Pańskiego nazywano także „dalszym”, „młodych”, „czeladnym” i „biednym”. Por. A. Datko, *Człowiek w przestrzeni symbolicznej. Struktura oraz sakralne i społeczne funkcje pielgrzymek na przykładzie pątnictwa do Wejherowa i Swarzewa*, Peregrinus Cracoviensis, 12, 2001, s. 126.

tuarium odprawiana jest w Droga Krzyżowa na Kalwarii, następnie w kościele sprawowane jest Msza św. z homilią o Bożym Miłosierdziu, a po jej zakończeniu Godzina Miłosierdzia Bożego z modlitwami za chorych.

Do najważniejszych sanktuariów Pana Jezusa Cierpiącego w Polsce należy sanktuarium w Alwerni. Jest to znane miejsce pielgrzymkowe mieszkańców okolic Krakowa i Górnego Śląska. W ciągu roku ośrodek odwiedza około 200 zorganizowanych grup pielgrzymkowych – łącznie ok. 13 tys. pątników¹⁹. Należy także zaznaczyć, że wielu pielgrzymów indywidualnych oraz turystów przybywa do sanktuarium uczestnicząc tu w niedzielnej mszy św. i innych nabożeństwach.

Sanktuarium Przemienienia Pańskiego w Nowym Sączu jest największym ośrodkiem kultu Chrystusa Przemienionego w Polsce. Ruch pielgrzymkowy do sanktuarium wzrósł po 1971 r., kiedy uroczyscie przeniesiono obraz do ołtarza głównego kolegiaty. Od 1970 r. w sanktuarium organizowany jest 8-dniowy wielki odpust ku czci Przemienienia Pańskiego, w którym w ostatnich latach uczestniczy ponad 100 tys. pielgrzymów²⁰.

Drugim sanktuarium Przemienienia Pańskiego o ponaddiecezjalnym zasięgu przestrzennym oddziaływania jest ośrodek w Cmolasie. Podobnie jak w Nowym Sączu, najwięcej pielgrzymów przybywa tu na uroczystości odpustowe związane ze świętem Przemienienia Pańskiego. W ciągu roku rejestruje się w Cmolasie ponad 50 tys. pielgrzymów²¹ (w tym 20 pielgrzymek pieszych i około 100 grup autokarowych).

Sanktuarium w Krakowie-Mogile od kilkuset lat należy do najważniejszych ośrodków kultu Pana Jezusa Ukrzyżowanego na ziemiach polskich. W latach 1994-1998 r. zarejestrowano w sanktuarium ponad 5-krotny wzrost liczby grup pielgrzymkowych. Najwięcej grup przybyłych do sanktuarium zarejestrowano w księgach pielgrzymkowych w 2002 r. (398 grup – ponad 22 tys. pielgrzymów) (ryc. 8).

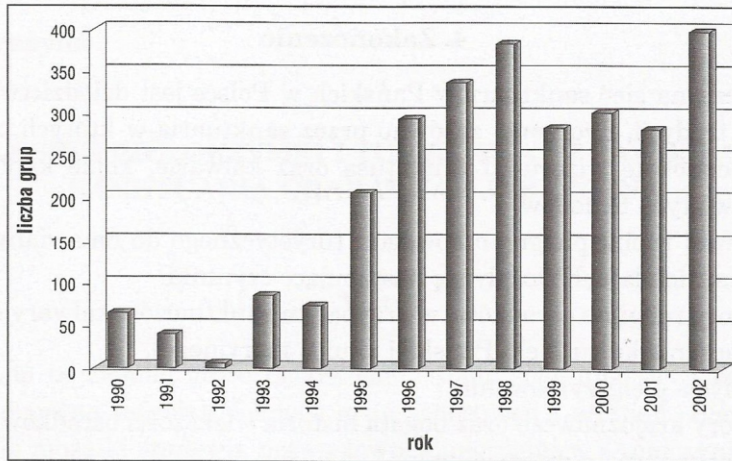
Zasięg oddziaływania sanktuarium w Krakowie-Mogile obejmuje głównie region południowej Polski. Najwięcej pielgrzymów przybywa do Mogiły podczas Wielkiego Tygodnia, oktawy Podwyższenia Krzyża Świętego, a także czuwania w każdy pierwszy piątek miesiąca.

Uroczystości odpustowe związane ze świętem Podwyższenia Krzyża Św. gromadzą co roku ok. 50 tys. pielgrzymów z całej metropolii krakowskiej. Uroczystej mszy św. odpustowej na placu przed bazyliką przewodniczy tradycyjnie ks. kardynał Franciszek Macharski. Także na czuwania pierwszopiątkowe licznie przybywają pielgrzymi, średnio 40 grup przede wszystkim z diecezji krakowskiej, tarnowskiej i katowickiej.

¹⁹ Dane uzyskane w sanktuarium.

²⁰ Podczas odpustu rozdawanych jest 70-75 tys. Komunii Św.

²¹ W 1996 r. (350-lecie istnienia obrazu) i 2000 r. Roku Jubileuszowym do sanktuarium przybyło około 90 tys. pielgrzymów.

Ryc. 8.
Grupy pielgrzymkowe przybyłe do sanktuarium Krzyża Św. w Krakowie-Mogile w latach 1990-2002
(bez grup uczestniczących w czuwaniach I-piątkowych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ksiąg pielgrzymkowych*

Sanktuarium w Dolinie Miłosierdzia w Częstochowie jest drugim, po Łagiewnikach największym sanktuarium Bożego Miłosierdzia w kraju. Ośrodek ten od pięćdziesięciu lat pełni ważną rolę w rozszerzaniu kultu Miłosierdzia Bożego. W przeciwieństwie do sanktuarium łagiewnickiego, ożywienie ruchu pielgrzymkowego nastąpiło w Dolinie Miłosierdzia po 1959 r., a więc od roku wydania *Notyfikacji*. Obecnie w ciągu roku do sanktuarium pielgrzymuje ok. 50 tys. pielgrzymów indywidualnych i w grupach zorganizowanych z Polski i z zagranicy. Ze względu na niewielką odległość od Jasnej Góry, do Doliny Miłosierdzia przybywają także pątnicy pielgrzymujący do sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej.

Najliczniejszą grupę sanktuariów Pańskich o diecezjalnym zasięgu przestrzennym oddziaływania stanowią sanktuaria Bożego Miłosierdzia²². W każdym z tych ośrodków główne uroczystości odpustowe obchodzone są w święto Bożego Miłosierdzia (pierwsza niedziela po Wielkanocy), a poprzedza je odmawiana od Wielkiego Piątku Nowenna do Miłosierdzia Bożego. W wielu sanktuariach uroczystości obchodzone jest także liturgiczne wspomnienie św. s. Faustyny (5 października).

Sanktuaria o lokalnym zasięgu przestrzennym oddziaływania stanowią 46% analizowanych ośrodków. Do najważniejszych z nich należy obecnie: sanktuarium Dzieciątka Jezus w Jodłowej, sanktuarium Krzyża Św. we Frysztaku, Klimkówce i Olecku, sanktuarium Eucharystyczne w Poznaniu oraz sanktuaria Przemienienia Pańskiego w Tenczynku i Galewie.

²² Obok wspomnianych już ośrodków w Krakowie-Łagiewnikach i Częstochowie, sanktuaria Bożego Miłosierdzia znajdują się w: Białymstoku, Gdańsku, Kaliszu, Kielcach, Łodzi, Łomży, Myśliborzu, Ożarowie Mazowieckim, Płocku, Poznaniu, Sosnowcu i Szczecinie.

4. Zakończenie

Współczesna sieć sanktuariów Pańskich w Polsce jest dziedzictwem wielowiekowej tradycji, tworzonej zarówno przez sanktuaria w których czczone są relikwie, cudowne wizerunki Chrystusa oraz kalwarie, kopie kaplic Bożego Grobu i Świętych Schodów.

Na rozwój ruchu pielgrzymkowego i turystycznego do omawianych ośrodków w ostatnich latach złożyły się następujące czynniki:

1. walory religijne ośrodków (w przypadku sanktuariów kalwaryjskich połączenie kultu Męki Pańskiej i kultu maryjnego),
2. tradycja pielgrzymowania,
3. walory krajoznawcze oraz bogata historia większości ośrodków,
4. bogaty program duszpasterski,
5. położenie wielu ośrodków na terenie atrakcyjnych turystycznie regionów Polski (m. in. w Karpatach, Górach Świętokrzyskich, na Warmii).

Piśmiennictwo

1. Datko A.: Człowiek w przestrzeni symbolicznej. Struktura oraz sakralne i społeczne funkcje pielgrzymek na przykładzie pątnictwa do Wejherowa i Swarzewa, *Peregrinus Cracoviensis*, 12, 2001, s. 116-140.
2. Hanich A.: Góra Świętej Anny – centrum pielgrzymkowe Śląska Opolskiego 1945-1999, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole 1999.
3. Jackowski A.: Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce, Instytut Turystyki, Warszawa 1991.
4. Jackowski A.: Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
5. Jackowski A., Sołjan I.: Kalwaria Zebrzydowska w systemie ośrodków pielgrzymkowych świata i Polski, [w:] Gniecki Cz. (red.) Kalwaria Zebrzydowska – Polska Jerozolima skarbem kościoła i narodu polskiego, Wydawnictwo Calvarianum, Kalwaria Zebrzydowska 2002, s. 485-494.
6. Jackowski A., Sołjan I., Bilka-Wodecka I.: Religie świata. Szlaki pielgrzymkowe, Poznań, Wydawnictwo KURPISZ 1999, Wielka Encyklopedia Geografii Świata, t. XV.
7. Jackowski A.: Kalwaria Zebrzydowska w sieci ośrodków pielgrzymkowych w Polsce i w Europie, *Peregrinus Cracoviensis*, 2, 1995, s. 65-76.
8. Socha P.: Rozwój kultu Bożego Miłosierdzia w Polsce i na świecie, *Peregrinus Cracoviensis* 9, 2000, s. 111-144.
9. Kodeks Prawa Kanonicznego, Wydawnictwo PALLOTTINUM, Warszawa 1994.
10. Zaleski W., (oprac. M. J. Łampiccy), Sanktuaria Polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1988.

Turystyka religijna do sanktuariów Pańskich w Polsce

Zarys treści: Sanktuaria Pańskie należą do najstarszych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce. Niemal połowa z nich powstała w XVI-XVIII w. Ośrodki w Kalwarii Zebrzydowskiej i Krakowie-Łagiewnikach posiadają rangę międzynarodową i zaliczane są do najważniejszych centrów pątniczych Europy. Sanktuarium w krakowskich Łagiewnikach jest światowym centrum kultu Bożego Miłosierdzia. W opracowaniu przedstawiono formy i wielkość ruchu turystycznego do największych sanktuariów Pańskich w Polsce. Dokonano także krótkiej analizy zasięgu przestrzennego oddziaływania wybranych ośrodków pielgrzymkowych.

Słowa kluczowe: turystyka religijna, sanktuarium Pańskie, kalwaria, pielgrzymki, zasięg przestrzenny oddziaływania sanktuarium.

1. Wstęp

Turystyka religijna jest jedną z form turystyki, która w ostatnich latach cieszy się w Polsce dużym zainteresowaniem. A. Jackowski definiuje turystykę religijną jako podróż podjętą z motywów religijnych lub religijno-poznawczych. W migracji tej ośrodek kultu nie stanowi zazwyczaj punktu docelowego, lecz znajduje się na trasie podróży. Turyści pomimo, że odwiedzając sanktuarium uczestniczą w nim w aktach kultu, to jednak główny motyw ich podróży nie ma charakteru „czysto” religijnego¹.

Za szczególną formę turystyki religijnej w literaturze przedmiotu uznaje się pielgrzymkę, czyli podróż do miejsca świętego, aby w nim spędzić czas na modlitwie, medytacji i innych formach pobożności i pokuty. Każdą pielgrzymkę charakteryzuje wyraźnie wysunięty na pierwszy plan motyw religijny².

Sanktuaria poświęcone Chrystusowi, nazywane w polskiej literaturze sanktuariami Pańskimi³ są najstarszymi ośrodkami kultu religijnego w chrześcijaństwie. Pierwsze z nich powstały w Ziemi Świętej, w miejscach związanych z życiem, męką i śmiercią Jezusa Chrystusa (Jerozolima, Nazaret, Betlejem, góra Tabor, rzeka Jordan i jezioro Genezeret).

Najważniejszym sanktuarium Pańskim od pierwszych wieków chrześcijaństwa była bazylika Bożego Grobu w Jerozolimie, zbudowana na miejscu, gdzie Chrystus został ukrzyżowany i zmartwychwstał. Elementy jerozolimskiej bazyliki (sarkofag grobowy, kaplica Bo-

¹ A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2003, s. 123-124.

² A. Jackowski A., *Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce*, Instytut Turystyki, Warszawa, 1991, s. 7.

³ Pod pojęciem sanktuarium Pańskie autor rozumie kościół lub inne miejsce święte, w którym szczególny kult oddaje się tajemnicom życia Jezusa Chrystusa – Jego Bóstwa i Człowieczeństwa, do którego za aprobatą miejscowego ordynariusza, pielgrzymują liczni wierni.

W. Zaleski przyjmuje, że sanktuaria Pańskie to miejsca szczególnego nabożeństwa do tajemnic Bożych: Świętej Trójcy, Bożego Ciała, Świętego Krzyża, Męki Pańskiej, Przemienienia Pańskiego; zob. W. Zaleski, (oprac.

zego Grobu, rotunda *Anastasis*), były pierwszymi z obiektów kopiowanych na terenie Europy. Obok kaplic Grobu Pańskiego, od wczesnego średniowiecza w Europie zaczęły powstawać także sanktuaria relikwii Męki Pańskiej, eucharystyczne oraz z cudownymi wizerunkami Chrystusa. Od XV w. zaczęto z kolei budować pierwsze kalwarie. Największa liczba tych ośrodków kultu religijnego powstała w XVI-XVIII w., kiedy ponownie został rozwinięty kult Męki Pańskiej. W latach 90. XX w., w związku z dynamicznie rozwijającym się kultem Bożego Miłosierdzia w formach objawionych siostrze Faustynie Kowalskiej, w całym chrześcijańskim świecie powstały sanktuaria Bożego Miłosierdzia.

Celem artykułu jest przedstawienie wielkości ruchu turystycznego do najważniejszych sanktuariów Pańskich w Polsce. Sanktuaria te stanowią 10% ogółu ośrodków pielgrzymkowych w naszym kraju. W opracowaniu przedstawiono również krótką analizę zasięgu przestrzennego oddziaływania wybranych sanktuariów.

2. Współczesna sieć sanktuariów Pańskich w Polsce

Obecnie w Polsce rejestruje się 73 sanktuaria poświęcone Chrystusowi (ryc. 1). Znaczna część tych ośrodków powstała w okresie średniowiecza (14 %)⁴. Najbardziej znane: Święty Krzyż, Miechów, Mogiła, Elbląg, Głotowo, Lublin i Poznań sięgają swoimi początkami XII-XIV wieku. Należy podkreślić, że sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego na Świętym Krzyżu w Górach Świętokrzyskich uznaje się za pierwsze narodowe sanktuarium Polski.

Niemal połowa (47 %) notowanych obecnie sanktuariów Pańskich powstała w XVI-XVIII w., kiedy w Polsce rozwinął się kult Męki Pańskiej. Jego ślady odnajdujemy m.in. w powstałych wówczas ośrodkach pielgrzymkowych z łaskami słynącymi wizerunkami Chrystusa Miłosiernego, Cierpiącego i Ukrzyżowanego. Nowym typem sanktuariów Męki Pańskiej, jakie powstały w tym okresie były kalwarie. Pierwsza kalwaria na ziemiach polskich powstała na początku XVII w. dzięki fundacji wojewody krakowskiego Mikołaja Zebrzydowskiego na Polach Zebrzydowskich. Kolejne sanktuaria kalwaryjskie powstały m.in. w Pakości n/Notecią (1628 r.), Wejherowie (1649 r.), Kalwarii Paclawskiej (1668 r.), Górze Kalwarii (1670 r.), Wambierzycach (1681 r.) oraz na Górze Świętej Anny (1709 r.).

W okresie niewoli narodowej (1795-1918) powstało na ziemiach polskich dziewięć sanktuariów. Na uwagę w tej grupie zasługuje ośrodek w Jodłowej (obecnie jedyne sanktuarium Dzieciątka Jezus w Polsce), Kaszubskie Sanktuarium Męki Pańskiej w Wielu, kalwaria

Łampiccy M. J.), *Sanktuaria Polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa, 1988, s. 7.

⁴ Jako kryterium w tej klasyfikacji przyjęto początek kultu cudownego wizerunku, relikwii, kaplicy w ośrodku lub datę erygowania danego sanktuarium.

Najdroższej Krwi Chrystusa w Ujściu n. Notecią, oraz kalwaria w Piekarach Śląskich⁵. Po zakończeniu II wojny światowej powstało w Polsce 21 sanktuariów Pańskich (29% ogółu), w tym aż 15 sanktuariów Bożego Miłosierdzia.

W rozmieszczeniu przestrzennym sanktuariów Pańskich w Polsce, podobnie jak większości ośrodków pielgrzymkowych wyraźnie wyróżnia się region Karpat, w którym znajduje się obecnie 13 sanktuariów Pańskich. Znaczne nagromadzenie omawianych ośrodków pielgrzymkowych występuje także na terenie diecezji warmińskiej oraz w rejonie Wielkopolsko-Kujawskim.

Stosując przyjęty w literaturze przedmiotu podział, w którym jako kryterium przyjmuje się zasięg terytorialny oddziaływania ośrodka pielgrzymkowego i stopień jego popularności wszystkie sanktuaria zostały sklasyfikowane w pięciu kategoriach: sanktuaria o randze międzynarodowej, krajowej, ponaddiecezjalnej (ponadregionalnej), diecezjalnej (regionalnej) oraz lokalnej (dekanalnej)⁶.

Do sanktuariów o międzynarodowym zasięgu przestrzennym oddziaływania należą ośrodki w Kalwarii Zebrzydowskiej, Krakowie-Łagiewnikach oraz na Górze Świętej Anny, o randze krajowej sanktuaria w Piekarach Śląskich i na Świętym Krzyżu, natomiast do grupy sanktuariów o zasięgu ponaddiecezjalnym zaliczono ośrodki w: Alwernii, Białymstoku, Cmolasie, Częstochowie (Dolina-Miłosierdzia), Głotowie, Kalwarii Paclawskiej, Krakowie-Mogile, Pakości, Nowym Sączu i Wejherowie. Najliczniejszą grupę wśród polskich sanktuariów Pańskich stanowią ośrodki o diecezjalnym (32%) i lokalnym (46%) zasięgu przestrzennym oddziaływania.

3. Ruch pielgrzymkowy i turystyczny do sanktuariów Pańskich

Kalwaria Zebrzydowska, nazywana „Polską Jerozolimą” jest najstarszą kalwarią w naszym kraju i jedną z najstarszych wśród kalwarii europejskich. Sanktuarium to uważane jest

⁵ Sanktuarium w Piekarach Śląskich jest głównym sanktuarium maryjnym w archidiecezji katowickiej. W latach 1887-1895 zbudowano w Piekarach kalwarię i od tego momentu w ośrodku tym rozwinął się także kult pasyjny.

⁶ Za sanktuaria o randze międzynarodowej uznano ośrodki zaliczane do najważniejszych miejsc pielgrzymkowych w świecie, których zasięg przestrzenny oddziaływania przekracza terytorium danego kraju; o randze krajowej – ośrodki, których zasięg oddziaływania obejmuje terytorium Polski, a działalność duszpasterska realizowana jest w nich co najmniej na szczeblu archidiecezjalnym; o randze ponaddiecezjalnej (ponadregionalnej) – sanktuaria o zasięgu oddziaływania przekraczającym granice macierzystej diecezji; o randze diecezjalnej (regionalnej) – ośrodki pielgrzymkowe o zasięgu ograniczonym do macierzystej diecezji; o randze lokalnej (dekanalnej) oddziaływania sanktuaria o zasięgu nie przekraczającym granic dekanatu. Por. A. Jackowski, I. Sołjan, E. Bilska-Wodecka, *Religie świata. Szlaki pielgrzymkowe*, Poznań, Wydawnictwo KURPISZ, *Wielka Encyklopedia Geografii Świata*, t. XV, 1999, s. 167-169.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1992 r. wyróżnia sanktuaria diecezjalne, narodowe i międzynarodowe. Aby sanktuarium mogło nazywać się narodowym, musi otrzymać aprobatę Konferencji Episkopatu, aby mogło nazywać się międzynarodowym, wymagana jest aprobata Stolicy Świętej. Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, 1994, Wydawnictwo PALLOTTINUM, Warszawa, kan. 1231.

za drugie po Jasnej Górze miejsce pielgrzymkowe w Polsce. Obecnie odwiedza je w ciągu roku od 800 tys. do 1 mln osób⁷. (ryc. 2).

A. Jackowski zalicza sanktuarium kalwaryjskie do grupy najważniejszych ośrodków pielgrzymkowych Europy, a do czynników wpływających na międzynarodową pozycję zalicza walory religijne ośrodka (m.in. połączenie kultu Męki Pańskiej z kultem maryjnym) oraz kilkusetletnią tradycję zarówno nabożeństw kalwaryjskich, jak i Misterium Męki Pańskiej⁸.

Ogromny wpływ na rozwój sanktuarium od końca lat 70-tych, miał wybór metropolity krakowskiego kardynała Karola Wojtyły na papieża. Od tego momentu rejestruje się wyraźny wzrost ruchu pielgrzymkowego do ośrodka (dla przykładu w 1980 r. zarejestrowano w sanktuarium 1563 grupy, w 1992 r. – 1905, a w 2000 r. – 2622 grupy). Ojciec Święty Jan Paweł II dwukrotnie odwiedził Kalwarię podczas swoich podróży apostolskich do Polski. W trakcie pierwszej wizyty w 1979 r., Papież nadał kościołowi Matki Bożej Anielskiej tytuł bazyliki mniejszej, a podczas ostatniej wizyty, 19 sierpnia 2002 r. zawierzył losy Kościoła i Polski Pani Kalwaryjskiej.

Najwięcej pątników przybywa do Kalwarii Zebrzydowskiej na odpust Wniebowzięcia Matki Bożej (ok. 150 tys. wiernych), w Wielkim Tygodniu (uroczystości połączone z Misterium Męki Pańskiej – ok. 100 tys. pielgrzymów), oraz podczas Pielgrzymki Ruchu Światło-Życie i Służby Liturgicznej oraz Pielgrzymki Rodzin.

Analizując mapę przedstawiającą zasięg oddziaływania sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej w 2000 r., widać zdecydowaną dominację metropolii krakowskiej (diecezja krakowska – 154 grupy, tarnowska – 99, bielsko-żywiecka – 98 i kielecka – 73 grupy) oraz duży udział diecezji katowickiej (100 grup) (ryc. 3). W dalszej kolejności znalazły się diecezje: warszawska (53 grupy), lubelska (49), przemyska (43). Najmniej grup zarejestrowano w 2000 r. z diecezji położonych w północnej i północno-wschodniej Polsce (diecezja drohiczyńska, ełcka, elbląska, toruńska, włocławska i koszalińsko-kołobrzeska).

Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej stanowi także cel pielgrzymek dla wielu grup zagranicznych (w 2000 r. zarejestrowano 72 grupy – ok. 3 tys. cudzoziemców – najwięcej ze Słowacji, Ukrainy, Czech, Niemiec, Austrii i Stanów Zjednoczonych).

Międzynarodowa ranga sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej, w ciągu najbliższych lat zapewne się nie zmieni, pomimo drugiego – „konkurencyjnego” na terenie diecezji kra-

⁷ A. Jackowski, I. Soljan, *Kalwaria Zebrzydowska w systemie ośrodków pielgrzymkowych świata i Polski*, [w:] Cz. Gniecki (red.) *Kalwaria Zebrzydowska – Polska Jerozolima skarbem kościoła i narodu polskiego*, Wydawnictwo Calvarianum, Kalwaria Zebrzydowska, 2002, s. 492.

⁸ A. Jackowski, *Kalwaria Zebrzydowska w sieci ośrodków pielgrzymkowych w Polsce i w Europie*, Peregrinus Cracoviensis, 2, 1995, s. 70.

kowskiej sanktuarium w krakowskich Łagiewnikach. Niewątpliwie do najważniejszych czynników, które mogą mieć na to wpływ, jest obok tradycji pielgrzymowania i bogatego programu duszpasterskiego, również fakt wpisania klasztoru i parku pielgrzymkowego na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (1 grudnia 1999 r.)⁹.

Jednym z najprężniej rozwijających się w ostatnim dziesięcioleciu ośrodków pielgrzymkowych nie tylko w Polsce, ale i na świecie jest sanktuarium Bożego Miłosierdzia w **Krakowie–Łagiewnikach**. Przedmiotem kultu jest tu obraz Pana Jezusa Miłosiernego z podpisem „Jezu Ufam Tobie” oraz relikwie św. s. Faustyny Kowalskiej.

Pierwsze pielgrzymki zaczęły nawiedzać Łagiewniki, po rozpoczęciu w 1956 r. przez ks. arcybiskupa Karola Wojtyłę procesu informacyjnego zmarłej w opinii świętości siostry Faustyny i przeniesieniu jej doczesnych szczątków do klasztornej kaplicy. Ożywienie ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium nastąpiło po odwołaniu w 1978 r. *Notyfikacji*¹⁰ przez Świętą Kongregację Doktryny Wiary. Największy wzrost ruchu zarejestrowano po beatyfikacji (1993 r.) i kanonizacji (2000 r.) siostry Faustyny oraz po ostatniej wizycie w Łagiewnikach Ojca Św. Jana Pawła II (17 sierpnia 2002 r.), w trakcie której Papież konsekrował nową bazylikę i ogłosił łagiewnickie sanktuarium światowym centrum kultu Bożego Miłosierdzia¹¹ (ryc. 4).

W 1999 r. zarejestrowano w księgach pielgrzymkowych 383 tys. pątników (1924 grupy), w 2000 r. – 619 tys. (5060 grup), w 2001 r. – 543 tys. pielgrzymów (4585 grup), a w 2002 r.¹² – 1 650 tys. pielgrzymów z Polski i 40 tys. z zagranicy.

Największą liczbę wiernych w sanktuarium skupiają dwie główne uroczystości: święto Bożego Miłosierdzia (druga niedziela Wielkanocna) oraz 5 października (liturgiczne wspomnienie św. s. Faustyny). Szacuje się, że w odpuszcie związanym z świętem Miłosierdzia Bożego uczestniczy w ostatnich latach około 150 tys. pielgrzymów (w 2002 r. – 160 tys. osób, w tym ok. 2 tys. pątników z zagranicy). Dla porównania w latach 80-tych było to tylko kilkaset osób.

⁹ W dniach 8–10 maja 2000 r. odbyły się w Kalwarii uroczystości, podczas których przedstawiciel UNESCO wręczył przełożonemu klasztoru Certyfikat Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO.

¹⁰ 7 marca 1959 r. Kongregacja Świętego Oficjum ogłosiła *Notyfikację*, która zakazywała rozpowszechniania obrazów i pism, które przedstawiają nabożeństwo do Miłosierdzia Bożego w formach proponowanych przez siostrę Faustynę. Por. P. Socha, *Rozwój kultu Bożego Miłosierdzia w Polsce i na świecie*, Peregrinus Cracoviensis 9, 2000, 118-119.

¹¹ Szacuje się, że po uroczystej Mszy św. na Błoniach, którą odprawił Jan Paweł II w dniu 18 sierpnia 2002 r., do sanktuarium przybyło ok. miliona pątników.

¹² W sumie, w 2002 r. do sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach przybyło ponad 2 mln osób.

Sanktuarium odwiedza w ciągu roku kilkaset grup zagranicznych. W księgach pielgrzymkowych w 2000 i 2001 r. zarejestrowano odpowiednio 18,8 tys. i 22,3 tys. cudzoziemców – najwięcej ze Słowacji (w 2001 r. – 4,2 tys. osób), Stanów Zjednoczonych (3,4 tys. osób), Niemiec (2,6 tys.), Włoch (2,6 tys.), Austrii (1,2 tys.), Czech (1 tys.) i Ukrainy (800 osób) (ryc. 5).

Trzecim ośrodkiem o zasięgu międzynarodowym w grupie polskich sanktuariów Pańskich jest **Góra Świętej Anny**. Sanktuarium to łączy kult św. Anny z kultem maryjnym i Męki Pańskiej. Od ponad 500 lat Góra Św. Anny jest ona głównym miejscem pątniczym Górnego Śląska, a zwłaszcza Śląska Opolskiego. W ostatnich latach do sanktuarium pielgrzymuje przeciętnie ok. 400 tys. osób rocznie¹³.

Największy napływ pielgrzymów w sanktuarium notowany jest podczas wielkich odpustów: św. Anny (niedziela najbliższa 26 lipca), uroczystość Wniebowzięcia NMP z obchodami kalwaryjskimi (piątek–niedziela, około 15 sierpnia), uroczystość Aniołów Stróżów z obchodami kalwaryjskimi (w dwa tygodnie po obchodach Wniebowzięcia NMP) oraz uroczystość Podwyższenia Krzyża Świętego z obchodami kalwaryjskimi (w dwa tygodnie po obchodach Aniołów Stróżów).

W ciągu ostatnich lat systematycznie rozszerza się zasięg oddziaływania sanktuarium. Obecnie pokrywa się on w dużej części z zasięgiem w okresie międzywojennym, obejmując głównie region, który zamieszkuje rodzima ludność śląska¹⁴. Najwięcej grup rejestruje się w ośrodku z diecezji opolskiej, gliwickiej, katowickiej i wrocławskiej. Pielgrzymi zagraniczni stanowią ok. 10 % ogółu przybywających do sanktuarium. Najwięcej grup przybywa z Niemiec. Należy jednak zaznaczyć, że są to większości osoby, które urodziły i wychowały na terenie Śląska Opolskiego, a następnie wyemigrowały do Niemiec. W ciągu roku rejestruje się w ośrodku także kilka grup z Czech, Austrii, Ukrainy, Francji, Węgier i Słowacji.

W ostatnim dziesięcioleciu obserwowany jest wzrost indywidualnego ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium. Od wiosny do późnej jesieni, głównie w dni wolne od pracy, na Górę Św. Anny przybywają całymi rodzinami mieszkańcy z Śląska Opolskiego, aby tu uczestniczyć we mszy św. i nabożeństwach.

Do najważniejszych sanktuariów Pańskich w Polsce należy również sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego na **Świętym Krzyżu**¹⁵. O jego popularności decyduje przede

¹³ Dane uzyskane w sanktuarium.

¹⁴ A. Hanich, *Góra Świętej Anny – centrum pielgrzymkowe Śląska Opolskiego 1945-1999*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole, 1999, s. 343.

¹⁵ Święty Krzyż, Łysa Góra, dawniej Łysiec (595 m) – drugi, najwyższy po Łysicy szczyt Gór Świętokrzyskich, na wschodnim krańcu pasma Łysogór.

wszystkim przechowywanie świętych relikwii¹⁶, a także bogata historia, wybitne walory krajoznawcze i położenie geograficzne (w centrum atrakcyjnych turystycznie Gór Świętokrzyskich).

Najwięcej osób w ostatnich latach zarejestrowano w sanktuarium w 2000 r. W 2755 grupach przybyło wówczas 120 668 osób (w grupach turystycznych – 70 671 osób; w grupach pielgrzymkowych 49 997 pielgrzymów). Grupy turystyczne zdecydowanie przeważają w ogólnej liczbie rejestrowanych grup, gdyż stanowią 80-85% ogółu grup. Wyjątkiem był rok 2000, kiedy grupy pielgrzymkowe stanowiły 27% ogółu (ryc. 6).

Najwięcej grup w 2000 r. odwiedziło sanktuarium z woj. mazowieckiego (517 grup – 20,5% ogółu zarejestrowanych grup) oraz świętokrzyskiego i lubelskiego (odpowiednio 469 i 343 grupy). W dalszej kolejności znalazły się woj. podkarpackie (277 grup), łódzkie (222), małopolskie (201) i śląskie (185). Najmniej grup zarejestrowano z woj. lubuskiego (2 grupy), zachodniopomorskiego (16) i warmińsko-mazurskiego (19) (ryc. 7).

Ponad połowę rejestrowanych w sanktuarium grup stanowią wycieczki szkolne, przy czym zdecydowanie dominują wycieczki ze szkół podstawowych. Około 20% odwiedzających sanktuarium przybywa w grupach organizowanych przez parafie, zaś 15% przez zakłady pracy i związki emerytów i rencistów. W ośrodku rejestruje się również wiele grup harcerzy, ministranci oraz dzieci komunijnych.

Najwięcej pielgrzymów gromadzą uroczystości odpustowe w święto Podwyższenia Krzyża Świętego, a także Świętokrzyskie Czuwania Modlitewne, Diecezjalne Spotkania Młodych Diecezji Sandomierskiej, Pielgrzymkowy Rajd Świętokrzyski, Pielgrzymka Harcerzy „Zawisza”, Regionalne Spotkanie Przyjaciół Misji oraz Dzień Modlitw o Jedność Chrześcijań.

Na rozwój ruchu turystycznego do sanktuarium złożyły się w ostatnim okresie także bogaty program duszpasterski przygotowany przez opiekunów sanktuarium – Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej oraz działalność władz lokalnych i wojewódzkich, promująca region Gór Świętokrzyskich wraz z zespołem sanktuarijnym na Świętym Krzyżu.

W grupie sanktuariów Pańskich o ponaddiecezjalnym zasięgu oddziaływania najczęściej odwiedzanymi ośrodkami jest sanktuarium Krzyża Św. w Krakowie-Mogile, sanktuaria

¹⁶ Głównym przedmiotem kultu w sanktuarium na Świętym Krzyżu jest 12 cząstek Drzewa Krzyża Świętego. Prawdopodobnie benedyktyni otrzymali je w 1306 r. od Władysława Łokietka. Niedługo później w dokumentach zakonnych pojawia się nowa nazwa opactwa: Opactwo Ojców Benedyktynów Świętego Krzyża, skrócona później na Święty Krzyż (*Santa Crux*). Do połowy XVII w. sanktuarium należało do najważniejszych miejsc pielgrzymkowych w Polsce, zaś jego największy rozkwit przypada na okres panowania Jagiellonów.

Męki Pańskiej w Kalwarii Paclawskiej, Pakości, Wejherowie i Glotowie, oraz sanktuaria Przemienienia Pańskiego Cmolasio i Nowym Sączu¹⁷.

Sanktuarium w **Kalwarii Paclawskiej** jest najważniejszym ośrodkiem pielgrzymkowym w diecezji przemyskiej. Podobnie jak Kalwaria Zebrzydowska jest to sanktuarium o charakterze pasyjno–maryjnym. W ostatnich latach do ośrodka tego przybywa w ciągu roku ok. 150 tys. pielgrzymów. Najwięcej pątników uczestniczy w tzw. Wielkim Odpuście – w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (ok. 30-40 tys. osób), a także odpustach na Zesłanie Ducha Świętego, w święto Podwyższenia Krzyża Świętego oraz podczas Misterium Męki Pańskiej. Zasięg oddziaływania sanktuarium obejmuje przede wszystkim region Polski południowo–wschodniej.

W 1991 r. z inicjatywy Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTTK w Przemyśle, został wytyczony nowy szlak turystyczny im. Jana Pawła II, upamiętniający pobyt Ojca Świętego w diecezji przemyskiej w czerwcu 1991 r. Szlak wiedzie z Przemyśla przez wzgórze Helicha (416 m n.p.m.), Huwniki do sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej, a jego długość wynosi 20 km.

Największe natężenie ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Wejherowskiej w **Wejherowie** rejestruje się podczas głównych uroczystości odpustowych: Wniebowstąpienia Pańskiego i Trójcy św. – tzw. „Wielkie odpusty” oraz Najświętszej Maryi Panny Uzdrawienia Chorych, Wniebowzięcia N.M.P. i Podwyższenia Krzyża Św. – „Małe odpusty”.

Na odpust Wniebowstąpienia Pańskiego przybywają pielgrzymi z południowych i środkowych Kaszub, z tego też względu nazywany jest on często „lądowym”¹⁸. Wśród grup pielgrzymkowych, które rejestruje się wówczas w ośrodku na szczególną uwagę zasługują dwie pielgrzymki o ponad trzechsetletniej tradycji: Kompania Oliwska i Kościerzyńska.

Na drugi odpust kalwaryjski, Trójcy Świętej, przybywają pielgrzymi z Chłapowa, Kosakowa, Leśniewa, Łebcza, Mechowa, Pucka, Redy, Swarzewa, Strzelna, Starzyna, Władysławowa, i niemal wszystkich parafii gdyńskich. Ze względu, że są to miejscowości z północnej – nadmorskiej krainy Kaszub, dlatego odpust ten określa się jako „morski” (dawniej „bliskim”, „dla starszych” i „bogatym”).

¹⁷ Sanktuaria Przemienienia Pańskiego w Polsce znajdują się także w Galewie, Kole, Kruźlowej i Tenczynku. Należy jednak zaznaczyć, że liczba ośrodków z łaskami słynącym wizerunkiem Przemienienia Chrystusa na Górze Tabor wynosi ponad 30.

¹⁸ W przeszłości odpust Wniebowstąpienia Pańskiego nazywano także „dalszym”, „młodych”, „czeladnym”, i „biednym”. Por. A. Datko, *Człowiek w przestrzeni symbolicznej. Struktura oraz sakralne i społeczne funkcje pielgrzymek na przykładzie pątnictwa do Wejherowa i Swarzewa*, Peregrinus Cracoviensis, 12, 2001, s. 126.

Kilka tysięcy pielgrzymów z Gdańska, Gdyni, Sopotu, Helu, Władysławowa, Lęborka, Kartuz, Żukowa oraz Wejherowa i okolic bierze udział w nabożeństwie Drogi Krzyżowej odprawianej we wszystkie piątki Wielkiego Postu.

Najważniejszym miejscem kultu Męki Pańskiej na Kujawach i w północnej części Wielkopolski jest obecnie Kalwaria w **Pakości**, nazywana „Kujawską Jerozolimą”. Najwięcej pątników przybywa do sanktuarium podczas głównych odpustów: w niedzielę po 3 maja (dawne święto Znalezienia Krzyża Świętego) oraz w niedzielę po 14 września (święto Podwyższenia Krzyża Świętego).

Należy wspomnieć również o jedynym w Polsce sanktuarium pasyjno-eucharystycznym w **Głotowie**. Główne uroczystości odpustowe odbywają się w sanktuarium w niedzielę po Bożym Ciele i w niedzielę po święcie Podwyższenia Krzyża Św. (14 września). W każdy piątek Wielkiego Postu w sanktuarium odprawiana jest Droga Krzyżowa na Kalwarii, następnie w kościele sprawowane jest Msza św. z homilią o Bożym Miłosierdziu, a po jej zakończeniu Godzina Miłosierdzia Bożego z modlitwami za chorych.

Do najważniejszych sanktuariów Pana Jezusa Cierpiącego w Polsce należy sanktuarium w **Alwerni**. Jest to znane miejsce pielgrzymkowe mieszkańców okolic Krakowa i Górnego Śląska. W ciągu roku ośrodek odwiedza około 200 zorganizowanych grup pielgrzymkowych – łącznie ok. 13 tys. pątników¹⁹. Należy także zaznaczyć, że wielu pielgrzymów indywidualnych oraz turystów przybywa do sanktuarium uczestnicząc tu w niedzielnej mszy św. i innych nabożeństwach.

Sanktuarium Przemienienia Pańskiego w **Nowym Sączu** jest największym ośrodkiem kultu Chrystusa Przemienionego w Polsce. Ruch pielgrzymkowy do sanktuarium wzrósł po 1971 r., kiedy uroczystie przeniesiono obraz do ołtarza głównego kolegiaty. Od 1970 r. w sanktuarium organizowany jest 8-dniowy wielki odpust ku czci Przemienienia Pańskiego, w którym w ostatnich latach uczestniczy ponad 100 tys. pielgrzymów²⁰.

Drugim sanktuarium Przemienienia Pańskiego o ponaddiecezjalnym zasięgu przestrzennym oddziaływania jest ośrodek w **Cmolasie**. Podobnie jak w Nowym Sączu, najwięcej pielgrzymów przybywa tu na uroczystości odpustowe związane ze świętem Przemienienia Pańskiego. W ciągu roku rejestruje się w Cmolasie ponad 50 tys. pielgrzymów²¹ (w tym 20 pielgrzymek pieszych i około 100 grup autokarowych).

¹⁹ Dane uzyskane w sanktuarium.

²⁰ Podczas odpustu rozdawanych jest 70-75 tys. Komunii Św.

²¹ W 1996 r. (350-lecie istnienia obrazu) i 2000 r. Roku Jubileuszowym do sanktuarium przybyło około 90 tys. pielgrzymów.

Sanktuarium w **Krakowie-Mogile** od kilkuset lat należy do najważniejszych ośrodków kultu Pana Jezusa Ukrzyżowanego na ziemiach polskich. W latach 1994-1998 r. zarejestrowano w sanktuarium ponad 5-krotny wzrost liczby grup pielgrzymkowych. Najwięcej grup przybyłych do sanktuarium zarejestrowano w księgach pielgrzymkowych w 2002 r. (398 grup – ponad 22 tys. pielgrzymów) (ryc. 8).

Zasięg oddziaływania sanktuarium w Krakowie-Mogile obejmuje głównie region południowej Polski. Najwięcej pielgrzymów przybywa do Mogiły podczas Wielkiego Tygodnia, oktawy Podwyższenia Krzyża Świętego, a także czuwania w każdy pierwszy piątek miesiąca.

Uroczystości odpustowe związane ze świętem Podwyższenia Krzyża Św. gromadzą co roku ok. 50 tys. pielgrzymów z całej metropolii krakowskiej. Uroczystej mszy św. odpustowej na placu przed bazyliką przewodniczy tradycyjnie ks. kardynał Franciszek Macharski. Także na czuwania pierwszopiątkowe licznie przybywają pielgrzymi, średnio 40 grup przede wszystkim z diecezji krakowskiej, tarnowskiej i katowickiej.

Sanktuarium w Dolinie Miłosierdzia w **Częstochowie** jest drugim, po Łagiewnikach największym sanktuarium Bożego Miłosierdzia w kraju. Ośrodek ten od pięćdziesięciu lat pełni ważną rolę w rozszerzaniu kultu Miłosierdzia Bożego. W przeciwieństwie do sanktuarium łagiewnickiego, ożywienie ruchu pielgrzymkowego nastąpiło w Dolinie Miłosierdzia po 1959 r., a więc od roku wydania *Notyfikacji*. Obecnie w ciągu roku do sanktuarium pielgrzymuje ok. 50 tys. pielgrzymów indywidualnych i w grupach zorganizowanych z Polski i z zagranicy. Ze względu na niewielką odległość od Jasnej Góry, do Doliny Miłosierdzia przybywają także pątnicy pielgrzymujący do sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej.

Najliczniejszą grupę sanktuariów Pańskich o diecezjalnym zasięgu przestrzennym oddziaływania stanowią sanktuaria Bożego Miłosierdzia²². W każdym z tych ośrodków główne uroczystości odpustowe obchodzone są w święto Bożego Miłosierdzia (pierwsza niedziela po Wielkanocy), a poprzedza je odmawiana od Wielkiego Piątku Nowenna do Miłosierdzia Bożego. W wielu sanktuariach uroczystości obchodzone jest także liturgiczne wspomnienie św. s. Faustyny (5 października).

Sanktuaria o lokalnym zasięgu przestrzennym oddziaływania stanowią 46% analizowanych ośrodków. Do najważniejszych z nich należy obecnie: sanktuarium Dzieciątka Jezus w Jodłowej, sanktuarium Krzyża Św. we Fryszaku, Klimkówce i Olecku, sanktuarium Eucharystyczne w Poznaniu oraz sanktuaria Przemieniania Pańskiego w Tenczynku i Galewie.

4. Zakończenie

Współczesna sieć sanktuariów Pańskich w Polsce jest dziedzictwem wielowiekowej tradycji, tworzonej zarówno przez sanktuaria w których czczone są relikwie, cudowne wizerunki Chrystusa oraz kalwarie, kopie kaplic Bożego Grobu i Świętych Schodów.

Na rozwój ruchu pielgrzymkowego i turystycznego do omawianych ośrodków w ostatnich latach złożyły się następujące czynniki:

1. walory religijne ośrodków (w przypadku sanktuariów kalwaryjskich połączenie kultu Męki Pańskiej i kultu maryjnego),
2. tradycja pielgrzymowania,
3. walory krajoznawcze oraz bogata historia większości ośrodków,
4. bogaty program duszpasterski,
5. położenie wielu ośrodków na terenie atrakcyjnych turystycznie regionów Polski (m. in. w Karpatach, Górach Świętokrzyskich, na Warmii).

Literatura

Datko A.: *Człowiek w przestrzeni symbolicznej. Struktura oraz sakralne i społeczne funkcje pielgrzymek na przykładzie pątnictwa do Wejherowa i Swarzewa*, Peregrinus Cracoviensis, 12, 2001, s. 116-140.

Hanich A.: *Góra Świętej Anny – centrum pielgrzymkowe Śląska Opolskiego 1945-1999*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole 1999.

Jackowski A.: *Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce*, Instytut Turystyki, Warszawa 1991.

Jackowski A.: *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

Jackowski A., Sołjan I.: *Kalwaria Zebrzydowska w systemie ośrodków pielgrzymkowych świata i Polski*, [w:] Gniecki Cz. (red.) *Kalwaria Zebrzydowska – Polska Jerozolima skarbem kościoła i narodu polskiego*, Wydawnictwo Calvarianum, Kalwaria Zebrzydowska 2002, s. 485-494.

Jackowski A., Sołjan I., Bilska-Wodecka I.: *Religie świata. Szlaki pielgrzymkowe*, Poznań, Wydawnictwo KURPISZ 1999, *Wielka Encyklopedia Geografii Świata*, t. XV.

Jackowski A.: *Kalwaria Zebrzydowska w sieci ośrodków pielgrzymkowych w Polsce i w Europie*, Peregrinus Cracoviensis, 2, 1995, s. 65-76.

²² Obok wspomnianych już ośrodków w Krakowie-Łagiewnikach i Częstochowie, sanktuaria Bożego Miłosierdzia znajdują się w: Białymstoku, Gdańsku, Kaliszu, Kielcach, Łodzi, Łomży, Myśliborzu, Ożarowie Mazowieckim, Płocku, Poznaniu, Sosnowcu i Szczecinie.

Socha P.: *Rozwój kultu Bożego Miłosierdzia w Polsce i na świecie*, Peregrinus Cracoviensis 9, 2000, s. 111-144.

Kodeks Prawa Kanonicznego, Wydawnictwo PALLOTTINUM, Warszawa 1994.

Zaleski W., (oprac. M. J. Łampiccy), *Sanktuaria Polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1988.